אלו ת"ח ור"ל סבר לה כדדרש רבא אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות רב (א) נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי אדאורייתא דכתיב [2]אף חובב עמים כל קדושיו בידך אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפילו בשעה שאתה מחבב עמים כל קדושיו יהיו בידך והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ישא מדברותיך לישא וליתן בדבורותיו של מקום אדנביאי דכתיב [3]גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר אי תנו כולהו עתה אקבצם ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים אדכתובי דכתיב [4]מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גולגלתא והלך זו ארנונא רב פפא רמא כריא חדתא איתמי א"ל רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא ודילמא לא מידויל א"ל מישקל שקילנא מנייהו אי מידויל מידויל ואי לא מהדרנא להו ניהלייהו אמר רב יהודה הכל לאגלי גפא אפילו מיתמי אבל רבנן לא צריכי נטירותא הכל לכריא פתיא אפי' מרבנן ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא אבל נפקי באכלוזא רבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו: רבי פתח אוצרות בשני בצורת אמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי גמרא בעלי הלכה בעלי הגדה אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס אמר לו רבי פרנסני אמר לו בני קרית אמר לו לאו שנית א"ל לאו אם כן במה אפרנסך [א"ל] פרנסני ככלב וכעורב פרנסיה בתר דנפק יתיב רבי וקא מצטער ואמר אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ אמר לפניו ר' שמעון בר רבי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו בדקו ואשכח אמר רבי יכנסו הכל רבי לטעמיה דאמר רבי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה ליתבו רבנן בהדן אמר להו לא אמרו ליה ערוקינן [א"ל] ערוקו ערקו פלגיהון דליוה פלגא אתו הנהו פלגא קמי דרבי א"ל ליתבו רבנן בהדן אמר להו לא ערוקינן ערקו כולהו פש ההוא כובס שדיוה אכובס ערק כובס פקע כלילא א"ר ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ: וכמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר וכו': ורמינהי החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום ולנה בתוכה והודחה עמהן הן בסקילה וממונן פלט ואם נשתהו שם שלשים יום הן בסייף וממונן אבד אמר רבא לא קשיא הא לבני מתא הא ליתובי מתא כדתניא המודר הנאה מאנשי העיר כל שנשתהא שם שנים עשר חדש אסור ליהנות ממנו פחות מכאן מותר מיושבי העיר (שבי) כל שנשתהא שם שלשים יום אסור ליהנות ממנו פחות מכאן מותר ליהנות ממנו ולכל מילי מי בעינן י"ב חדש והתניא שלשים יום לתמחוי שלשה חדשים לקופה ששה לכסות תשעה לקבורה שנים עשר לפסי העיר אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן כי תנן נמי מתניתין שנים עשר חדש לפסי העיר תנן: וא"ר אסי אמר ר' יוחנן הכל לפסי העיר ואפי' מיתמי אבל רבנן לא (מ)דרבנן לא צריכי נטירותא אמר רב פפא לשורא ולפרשא ולטרזינא אפילו מיתמי אבל רבנן לא צריכי נטירותא כללא דמילתא כל מילתא דאית להו הנאה מיניה אפילו מיתמי רבה רמא צדקה איתמי דבי בר מריון א"ל אביי והתני רב שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבוים א"ל אנא לאחשובינהו קא עבידנא איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארנקא דדינרי לקמיה דרב יוסף אמרה ליהוי למצוה רבה יתיב רב יוסף וקא מעיין בה מאי מצוה רבה א"ל אביי מדתני רב שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבוים שמע מינה פדיון

אלו תלמידי חכמים. אלמא אין צריכין חומה: [זו] **כנסת ישראל.** כולם שוין לענין חומה וגודרים עצמן מלטמע בעובדי כוכבים: **שאתה מחבב עמים.** שאתה מגביה להם פניך להשליטן על בניך: **כל קדושיו.** של ישראל בידך [הם] לשומרן: **בלשון ארמי נאמר.** יתנו תרגום של ישנו כמו ושננתם ותתנינון (דברים ו): **אם תנו כולם.** וכן רוצין יהיו שונין ועוסקים בתורה כשיגלו בעמים: **עתה אקבצם.** בקרוב אקבצם: **ויחלו מעט וגו'.** ואף [אם] מועטין הן השונין בעמים יחלו ממשא מלך ושרים יהיו בטלים מלשאת משא מלך ושרים. יחלו כמו לא יחל דברו (במדבר ל): **מנדה בלו והלך.** דריוש צוה את פחת עבר הנהר על אנשי כנסת הגדולה: **מנת המלך.** מגבת מסים שהן מטילין תמיד על בני המדינה: **ארנונא.** עישורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה: **כריא חדתא.** יציאת כריית נהר מים חיים לשתות: **לא מידויל.** לא ימלאו בו מים והפסדתם הנס ויתמי לאו בני מחילה נינהו דליחלו: **לאגלי גפא.** לשערי חומות העיר להציב בהן דלתות. אגלי דלתות כמו טרוקו גלי (ברכות דף כח.). גפא סתימה כמו מגא אחר הגפה באלו מציאות (ב"מ דף כה:): **לכריא פתיא.** חפירת בור לשתות מים ועל שם הכלי המונח שם בבור תמיד לשתות בו עוברי דרכים קורהו פתיא: **אפילו מרבנן.** שהכל צריכין למים: **דלא נפקי באכלוזא.** שאין הן עצמם יוצאין בהכרזה לחפור אלא שוכרים פועלים: **ככלב וכעורב.** שחס הקב"ה עליהם (שבת קנה:) שנאמר יודע צדיק דין דלים (משלי כט) לפי שהכלב מזונותיו מועטין לפיכך שוהה אכילתו במעיו שלשת ימים וגבי עורב כתיב לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) לפי שהעורב אכזרי על בניו והקב"ה מזמין להן יתושין מתוך צואתם ואוכלין: **דמי כלילא.** עטרה למלך קיסר: **אתו.** עמי הארץ לקמיה דרבי: **דליוה לפלגא.** מחצה המלך דמי החצי וסילקה מעליהן: **שדיוה אכובס.** הטילוה פחתי המלך על הכובס: **החמרת והגמלת.** שיירא של חמרים ושל גמלים: **הרי אלו בסקילה.** כדין שאר יחידים: **יתובי מתא.** בשלשים יום וגבי עיר הנדחת כתיב יושבי העיר (דברים יג): **ולכל מילי.** ומקמי הכי לא יהיב מידי עם בני העיר: **שלשים יום לתמחוי.** כיון ששהה שם שלשים יום גובין הימנו [גבאי] תמחוי מאכל לעניים: **לקופה.** לצדקה: **לכסות.** עניי העיר: **לקבורה.** לקבור עניי העיר שהיא עליהם יתירה: **לשורא.** לתיקון החומה: **לפרשא.** פרש (ב) שהולך סביבות העיר לשומרו ולידע מה היא צריכה: **לטרזינא.** שומר כלי זיין של בני העיר ויושב בבית אצל השער:

לא שליט למרמא עליהם. לפי שהיו עסוקים במלאכת שמים בבנין בית המקדש ה"נ אין להטיל מס על לומדי תורה: **והלך** זו ארנונא. פי' בקונטרס עישור בהמות ותבואה כו' ור"ח פי' ארוחת דורון לשלטון העובר ממקום למקום שנותן לו כל עיר ועיר ארוחה ופירושו מלשון ויבא הלך לאיש העשיר (שמואל ב יב): **כריא** פתיא. פירש ר"ח להסיר גבשושית מרחוב העיר: **איפרא** הורמיז. פר"ח דמשמעות הלשון מן מאת המקום איפרא כמו אפריון נמטייה לר"ש (ב"מ דף קיט.) הורמיז שם שכינה כי ההיא דס"פ אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לט. ושם ד"ה דהורמיז) מפלגא דידך ולעיל דהורמיז בזיי"ן מפלגא ולתחת דהורמין בנו"ן כמו הורמין בר ליליתא לקמן (דף עג.) (לעיל): **ככלב** ובעורב. כמו שפי' הקונטרס והיינו דכתיב נותן לבהמה לחמה לבני עורב וגו' בהמה בגימטריא כלב: **יתיב** רב יוסף וקא מעיין בה. וא"ת וכי לית ליה ביבש קצירה תשברנה וגו' (ישעיה כז) כדאמרי' בפירקין (דף י:) וי"ל דקבל' משום שלום מלכות כדעבד רבא לקמן (שם) וכי היכי דפלגינהו רבא לעניי עובדי כוכבים ה"נ פלגינהו רב יוסף שבויי עובדי כוכבים ומיהו לא צריכי להכי אלא כדפירש הקונט' (ג) שדרבא דקבלה משום שלום מלכות וכיון שאמר לו ליתן למצוה רבה לא היה אפשר לחלקם לעניי עובדי כוכבים דאסור לגנוב דעת הבריות ואפי' דעתו של עובד כוכבים (חולין צד.) אבל מעות המתחלקים לעניים אין כאן גניבת דעת דאינהו נמי ידעי שישראל רגילין לפרנס כדאמר בהנזקין (גיטין דף סא.) מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום והא דקבל מההוא טייעא דנדב שרגא לבי כנישתא בפ"ק דערכין (דף ו: ושם ד"ה עד) אע"ג דהתם לא היה שלום מלכות התם טעמא משום דהוו כמו קרבן ואמרינן (נזיר סב.) איש איש לרבות נכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל:

מסורת הש"ס

א) [פסחים פז.], ב) פ"א רב הונא, ג) פ"א רבא, ד) נדרים סב:, ה) ב"מ קח., ו) [שם ולעיל ז:], ז) [שבת קלט. ע"ש יבמות סג. ע"ש], ח) [פי' נגנב מר המלך אמר המלך הואיל ופשעו היהודים בגמילת העיר ישלמו דמי הנזר, ערוך ערך כליל א'], ט) סנהדרין קיב. ע"ש, י) [סנהדרין שם תוספתא נדרים פ"ב], כ) [תוספתא דפאה פ"ד], ל) פי' קרשי עץ לחזק שערי העיר. ערוך ערך פס א', מ) [לעיל ז: וש"נ], נ) [פי' פירש"י נדה כ: ובתענית כד:], ס) נ"ל דרב יוסף. רש"ל.

◆

גליון הש"ס

גמרא המודר הנאה מאנשי העיר. עיין ר"ן נדרים דף סג ע"ב ד"ה ר"נ אמר: שם דרבנן ל"צ נטירותא. עי' רבינו יונה פ"א דברכות דף ד ע"ב ד"ה שנאמר:

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חנן בר רב חסדא רמא כרגא וכו' עבר מר אדאורייתא: (ב) רש"י ד"ה לפרשא פרש הרוכב סביבות: (ג) תוס' ד"ה יתיב וכו' כדפי' הקונטרס דרב יוסף קבלם הכא משום שלום. נ"ב לקמן דף י"א ד"ה דלא סיימוה:

◆

מוסף רש"י

אלו ת"ח. המתקן אמרים כשרים הללו (פסחים פז.). הכל לאגלי גפא. הכל מסייעין לגדור חומת העיר ולהעמיד שעריה שלא יכנס גנב ופורעים לעיר. אגלי, שערים כמו (ברכות כח.) טרוקו גלי. גפא, סתימת העיר כדתנן (ב"מ כה:) מצא אחר הגפה נוטלה (ב"ח קח.). אבל רבנן לא צריכי נטירותא. תורתו משמרתו, כדכתיב (משלי ו) בשכבך תשמור עליך (ב"ח שם). הכל לכריא פתיא. לכרות מעין או בורות למים לשתות, אפילו מרבנן, שהרי גם הם צריכים לשתות, ושם כלי ששותין בו משקין שקורין פתיא בלשון ארמי קרי ליה כריא דפתיא (שם). דלא נפקי באכלוזא. שאין יוצאין בעלי בתים עצמן באכלוזא ובאוכלוסיא לחפור, אלא נותנין מעות ושוכרין פועלים (שם). רבנן לאו בני מיפק כו'. גנאי הוא להן (שם). המודר הנאה. שאומר הרי עלי קונם אם אהנה (סנהדרין קיב.). איפרא הורמיז. נכרית היתה יקר שמה, ולשון יוני איפרא חן כמו (ב"ק קיז.) אפריון נמטייה לר"ש. הורמיז כמו (לקמן עג.) הורמין בר ליליתא, כלומר יופי שדים היה לה (נדה כ:). שדרה ארנקא דדינרי לקמיה דרב יוסף. משום שלום מלכות קבליה, ולא אפשר ליה לחלקן לעניי עכו"ם, שאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם (לקמן יא.).

◆

רבינו גרשום

אלו ת"ח. שלומדין זה מזה כתינוק יונק משדי אמו: וריש לקיש דמפיק כאספרם מחול ירבון דריש האי אני חומה בכל ישראל ולא בצדיקים בלבד: כרגא. כסף גולגלתא: אע"פ שאתה מחבב אומות העולם. שאתה נותן להם על ישראל ממשלה בזמן שישראל בגלות אעפ"כ קדושיו של ישראל העוסקים בתורה יהיו מסורין בידך: לרגלך. משמע בשבילך ומשמע רגל ממש: יתנו בגוים. בלשון ארמי כמו ושננתם ותתנינון כלומר גם יתנון שעוסקים בתורה כולהו עתה אקבצם מגלותם ואם מעט מהם יעסקו ויחלו אותו מעט ויחלו כמו לא יחל דברו: מנת המלך. שנותנין מתנות למלך מסים: ארנונא. מס של קרקע: כריא חדתא. חפירה גדולה שחופרין ליכנס שם מים הרבה להשקות ממנה שדות ע"י דלייה ודרך נגרים ופסק א) ליתן ליתומין חלק בחפירה זו שהן נהנין ממנה כאחרים: לא מידויל. שלא ינבעו המים ונמצאת מוציא מעות יתומים בכדי: לאגלי גפא. והוא שעושין מחיצה או גדר סמוך לחומת העיר מבחוץ כדי להגן על החומה ועל שם כך קרי אגלי גפא לשון הגנת דלתות כלומר לנטול שערים שעושין לפני פינת העיר משום מצור העיר: לכריא פתיא. שחופרין למלאות ממנו מים לשתות ועל שם כך קרי ליה כריא פתיא שדולין בכלי חרס כמו (ברכות נ רש"ם) פתיא אוכמא: אפי' מרבנן. שהן שותין ממנו כאחרים: ואי קא נפקי באכלוזא. כלומר שיוצאין חבורות בני העיר הן עצמן (ואינן) [ואינהו] חופרין ואינן שוכרין רבנן לא עבדי הכי מפני כבוד תורה: פתח אוצר בשני בצורת. לפרנס עניים: בעל הלכות. זה ששונה ברייתות. אף על גב דבדוכתא אחרינא אמרי' בעלי הלכות אלו בעלי משנה

רבינו גרשום (המשך)

הכא הואיל ותני בעלי משנה צריכין למימר דהלכות אלו ברייתות הן: ככלב וכעורב. דכתיב ורחמיו על כל מעשיו: רבי לטעמיה. שלא היה רוצה לפרנס עם הארץ דההוא דמי כלילא. שהשליך המלך מס על יושבי טבריא כדי שיקנו לו כתר: אמר להו. לא תסייען [לכון] רבנן: ערקינן. דלא מצינן למיתן כולי דמי כלילא אמר להו ערוקו: דלייה לדמי כלילא. על ההוא פלגא דאשתייר: פקע כלילא. בטל גזירת הכתר: הראיתם שאין פורעניות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. דכיון דלא נשארו שם אלא רבנן לא גזרו עליהן ליתן דמי כתר שכל זמן שאחד מעמי הארץ היה שם גזרו ושוב לא גזרו:

פיסקא ויהא כאנשי העיר. ליתן בכל מילי שנותנין בני העיר שנים עשר חדש: החמרת והגמלת. שיירא של חמרין וגמלין העוברים ממקום למקום ולנה בתוך עיר הנדחת והודחה עמה כדכתיב וידיחו את יושבי עירם הן בסייף וממונן אבד כאנשי עיר הנדחת כדכתיב הכה תכה את יושבי העיר וגו': הן נדונין בסקילה וממונן פלט. הואיל ולא נשתהו שם כלל אלא כדי לינה אלמא דל' יום הוי כיושבי העיר וקשיא למתני' דבעי י"ב חדש ב) למיקרייא מיתבא מתא לא בעינן אלא ל' יום ונידון כמותם משום דהכתוב מיירי בלשון יושבי כדכתיב הכה תכה את יושבי העיר וגו' אבל למיקרייא מבני מתא להיותן כאנשי העיר ליתן עמהם לכל דבר לא הוי עד י"ב חודש כדתניא המודר וכו': ולכל מילי. כלומר דמשמע במתני' שלא יתן כלום בדבר עד י"ב חודש והא תניא נמי הבא לעיר ונשתהה שם ל' יום חייב ליתן לתמחוי היינו כלי שבו נותנין מאכל ומקבצין וגובין מבני העיר ליתן מנות ממאכלים בתמחוי להאכיל לעניי העולם העוברים עליהם ואם נשתהה שם ג' חדשים יתן חלקו לקופה של צדקה שגובין מע"ש לערב שבת לפרנס עניי אותה העיר ואם נשתהה ו' חדשים חייב ליתן ג) חלקו העיר שקורין שפיצ"א ותירות שעושין הת לחומה לחזוק העיר אלמא לכל מילי לא בעינן י"ב חדש: הכל לפסי. מן הכל גובין לצורך תקון פסי העיר: לשורא. לחזוק החומה: לפרשא. שקונים סוסים לפרשים (כפי) [כדי] שיצאו חוץ לעיר לעיין אם [באו] גייסות: לטורזינא. לצורך [כלי] זיין שנושאין אותן שומרי חומות העיר: בר מריון. איש א' היה עשיר גדול: אנא לאחשובינהו בעינא. שיהיו חשובין בכל דבר מצוה כמו אביהן:

עין משפט נר מצוה

נג א מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הלכה י סמג עשין יג טוש"ע ח"מ סי' קסג סעיף ה וטוש"ע י"ד סי' רמג סעיף ב:

נח ב ג ד מיי' פ"ו מהל' שכנים הל' ו ז סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' קסג סעיף ד:

נט ה ו ז מיי' שם ופ"ו מהל' ת"ת הל' י סמג שם ופי' יג טוש"ע שם וטוש"ע י"ד סי' רמג סעיף א ב:

ס ח טוש"ע י"ד סי' רנא סעיף יא:

סא ט מיי' פ"ד מהל' ע"ז הל' ט:

סב י מיי' פ"ט מהל' נדרים הל' יח סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' רז סעיף לג:

סג כ מיי' פ"ט מהל' מתנות עניים הל' יב סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רנו סעיף ה:

סד ל מיי' פ"ו מהל' שכנים הל' ה סמג עשין פב טוש"ע ח"מ סי' קסג סעיף ב:

סה מ מיי' שם הל' ו סמג שם טוש"ע שם סעיף ד:

סו נ ס ע מיי' שם ופ"ו מהל' ת"ת הלכה י סמג שם טוש"ע שם וטוש"ע י"ד סי' רמג סעיף ב:

סז פ צ מיי' פ"ח מהל' מתנות עניים הלכה יב סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רמח סעיף ג:

סח ק מיי' שם פ"ח הל' ט סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רנד סעיף ב:

סט ר מיי' שם הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' רנג סעיף א:

◆

תורה אור השלם

1 אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם: שיר השירים ח י

2 אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ: דברים לג ג

3 גַּם כִּי יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים: הושע ח י

4 וּלְכֹם מְהוֹדְעִין דִּי כָל כָּהֲנַיָּא וְלֵוָיֵא זַמָּרַיָּא תָרָעַיָּא נְתִינַיָּא וּפָלְחֵי בֵּית אֱלָהָא דְנָה מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם: עזרא ז כד

א) נראה דצ"ל ויפסק שיתנו היתומים חלק וכו'. ב) נ"ל הא למיקרייה מיתבא מתא וכו'. ג) נ"ל חייב ליתן חלקו בכסות: לפסי העיר שקורין שפיצ"א וכו'.